

FUQAROLAR VA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI.  
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT BYUJETI  
SHAKLLANTIRILISHI HAMDA IJRO ETILISHI USTIDAN  
JAMOATCHILIK NAZORATINI AMALGA OSHIRISH.

**Zaripova Dinora Muzaffar qizi**

Namangan davlat universiteti, Yuridik fakulteti, 1-kurs talabasi

[zaripovadinora@gmail.com](mailto:zaripovadinora@gmail.com)

**Pulatov Otabek**

Ilmiy rahbar.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19241726>

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada fuqarolar va fuqarolik jamiyati institutlarining nazariy-huquqiy asoslari, ularning demokratik jamiyatdagi o'рни hamda O'zbekiston Respublikasida davlat byudjetini shakllantirish va ijro etish jarayonlari ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish mexanizmlari chuqur tahlil etiladi. Shuningdek, mamlakatimizda ushbu yo'nalishda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, Prezident farmonlari va siyosiy islohotlar asosida ilmiy xulosalar chiqariladi.

**Kalit so'zlar:** Fuqarolik jamiyati, fuqarolar ishtiroki, jamoatchilik nazorati, davlat byudjeti, byudjet jarayoni, ochiqlik, shaffoflik, hisobdorlik, "Ochiq byudjet" tizimi, tashabbusli byudjet, nodavlat notijorat tashkilotlari, ijtimoiy sheriklik, davlat boshqaruvi, korrupsiyaga qarshi kurash, demokratik islohotlar, huquqiy davlat, fuqarolik faolligi.

Bugungi globallashuv sharoitida demokratik huquqiy davlat qurish jarayonida fuqarolar va fuqarolik jamiyati institutlarining roli tobora ortib bormoqda.

Ayniqsa, davlat moliyaviy resurslari — davlat byudjetining shakllanishi va uning ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini ta'minlash masalasi zamonaviy boshqaruvning ajralmas qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham mustaqillik yillaridan boshlab fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash borasida izchil islohotlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan boshqaruv tamoyillari, xususan, "xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak" degan g'oya davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tubdan o'zgartirdi.

Ushbu tamoyil fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish, ularning nazorat funksiyalarini kuchaytirish hamda davlat moliyasi ustidan jamoatchilik monitoringini yo'lga qo'yishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Fuqarolik jamiyati institutlari tushunchasi keng va ko'p qirrali bo'lib, u jamiyatning davlatdan nisbatan mustaqil faoliyat yurituvchi ijtimoiy tuzilmalari majmuasini anglatadi. Bunday institutlarga nodavlat notijorat tashkilotlari, siyosiy partiyalar, kasaba uyushmalari, ommaviy axborot vositalari, fuqarolar yig'inlari (mahalla) hamda boshqa jamoat birlashmalari kiradi. Ular jamiyat manfaatlarini ifoda etish, davlat organlari faoliyatini muvozanatlashtirish va fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur institutlarning huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlab qo'yilgan.

Jumladan, Konstitutsiyaning tegishli moddalarida fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda bevosita yoki vakillari orqali ishtirok etish huquqi belgilangan. Shuningdek, “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi (1999-yil 14-aprel), “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi (2014-yil 5-may) qonunlar fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyat yuritish mexanizmlarini huquqiy jihatdan mustahkamlab berdi.

Davlat byudjeti esa davlatning markazlashgan moliyaviy fondi sifatida iqtisodiyotni rivojlantirish, ijtimoiy sohani qo‘llab-quvvatlash va davlat funksiyalarini amalga oshirish uchun xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasida davlat byudjeti shakllanishi va ijrosi O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi asosida amalga oshiriladi. Ushbu kodeks 2013-yil 26-dekabrda qabul qilingan bo‘lib, unda byudjet jarayonining barcha bosqichlari — rejalashtirish, tasdiqlash, ijro etish va nazorat qilish tartiblari aniq belgilab berilgan.

Byudjet jarayonining muhim jihatlaridan biri — uning ochiqligi va shaffofligidir.

Zamonaviy demokratik jamiyatda davlat byudjeti faqat davlat organlari tomonidan emas, balki keng jamoatchilik ishtirokida muhokama qilinishi va nazorat qilinishi zarur. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasida jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning huquqiy asoslari Jamoatchilik nazorati to‘g‘risidagi Qonunda belgilangan. Mazkur qonun 2018-yil 22-iyulda qabul qilingan bo‘lib, unda jamoatchilik nazoratining subyektlari, shakllari va usullari aniq ko‘rsatib o‘tilgan.

Qonunning tegishli moddalariga ko‘ra, jamoatchilik nazorati quyidagi shakllarda amalga oshiriladi: jamoatchilik eshituvlari, jamoatchilik ekspertizasi, monitoring, ijtimoiy so‘rovlar va fuqarolarning murojaatlari. Bu esa fuqarolarga davlat byudjeti mablag‘larining qanday sarflanayotganini kuzatish, baholash va zarur hollarda takliflar berish imkonini yaratadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda byudjet ochiqligini ta‘minlashga qaratilgan innovatsion mexanizmlar joriy etildi. Xususan, Open Budget (Ochiq byudjet) axborot portali ishga tushirilishi bu borada muhim qadam bo‘ldi.

Ushbu platforma orqali fuqarolar davlat byudjeti mablag‘larining taqsimlanishida bevosita ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ldi. “Tashabbusli byudjet” loyihasi doirasida aholi o‘z hududidagi muammolarni hal etishga qaratilgan loyihalarni ilgari surib, ovoz berish orqali ularni moliyalashtirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi “Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va davlat boshqaruvida ochiqlikni ta‘minlash borasida muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Ushbu strategiyada davlat organlari faoliyatining ochiqligini ta‘minlash, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Bundan tashqari, 2020-yil 24-avgustdagi Prezident farmoni bilan davlat organlari faoliyatining ochiqligini ta‘minlash, axborotdan erkin foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va jamoatchilik nazoratini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha choralar belgilandi. Ushbu hujjatlar davlat byudjeti ustidan nazoratni kuchaytirish, korrupsiyaning oldini olish va davlat mablag‘laridan samarali foydalanishni ta‘minlashga xizmat qilmoqda.

Davlat byudjeti ustidan jamoatchilik nazoratining kuchaytirilishi korrupsiyaga qarshi kurashishda ham muhim omil hisoblanadi. Shu jihatdan, 2017-yil 3-yanvarda qabul qilingan “Korrupsiyaga qarshi kurash to‘g‘risida”gi Qonun ham mazkur jarayon bilan uzviy bog‘liqdir.

Ushbu qonunda davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash korrupsiyaning oldini olishning asosiy vositalaridan biri sifatida e'tirof etilgan.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, jamoatchilik nazoratining samarali yo'lga qo'yilishi davlat boshqaruvida ijobiy natijalarni beradi. Jumladan, byudjet mablag'laridan maqsadli foydalanish ta'minlanadi, ortiqcha xarajatlar kamayadi, aholi ehtiyojlariga mos loyihalar amalga oshiriladi. "Ochiq byudjet" platformasi orqali minglab loyihalar moliyalashtirilib, ijtimoiy infratuzilma ob'ektlari — maktablar, yo'llar, tibbiyot muassasalari yaxshilandi.

Shu bilan birga, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda ayrim muammolar ham mavjud.

Xususan, fuqarolarning huquqiy savodxonligi yetarli darajada emasligi, ayrim davlat organlarida axborot ochiqligi to'liq ta'minlanmaganligi, fuqarolik jamiyati institutlarining faolligi pastligi kabi omillar mavjud. Bu muammolarni bartaraf etish uchun aholining huquqiy madaniyatini oshirish, davlat organlarining hisobdorligini kuchaytirish va fuqarolik institutlarini qo'llab-quvvatlash zarur.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida fuqarolar va fuqarolik jamiyati institutlarining davlat byudjeti shakllanishi va ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish borasida muhim ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Qonunchilik bazasining takomillashuvi, zamonaviy axborot texnologiyalarining joriy etilishi hamda davlat siyosatining ochiqlikka yo'naltirilganligi ushbu jarayonning samaradorligini oshirmoqda. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash va demokratik tamoyillarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – 2013-yil 26-dekabr.
3. Jamoatchilik nazorati to'g'risidagi Qonun. – 2018-yil 22-iyul.
4. Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risidagi Qonun. – 2017-yil 3-yanvar.
5. O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi Qonuni. – 1999-yil 14-aprel.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi Qonuni. – 2014-yil 5-may.
7. Shavkat Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017.
8. Shavkat Mirziyoyev. Oliy Majlisga Murojaatnoma. – 2020-yil.
9. Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi "Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
10. Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-avgustdagi "Ochiqlikni ta'minlash va davlat organlari faoliyatining shaffofligini oshirish to'g'risida"gi Farmoni.
11. Open Budget (Ochiq byudjet) rasmiy axborot portali materiallari.